

หลักเมือง กรุงเทพมหานคร

๑

ท. กล้วยไม้ ณ อยุธยา

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย

ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบ
พระราชพิธีบวงสรวงสังเวทเทพารักษ์พระหลักเมือง เมื่อ
วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๒๕

เทพารักษ์เจ้าพ่อหอกลอง

เทพารักษ์พระเสื้อเมือง

เทพารักษ์พระทรงเมือง

เทพารักษ์พระกาฬไชยศรี

เทพารักษ์เจ้าพ่อเจตคุปต์

หลักเมืองกรุงรัตนโกสินทร์

ท. กล้ายไม้ ณ อยุธยา

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

หลักเมืองกรุงรัตนโกสินทร์

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย

ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

ตีพิมพ์ครั้งแรก : พ.ศ. ๒๕๑๖

จัดพิมพ์ครั้งแรก : พ.ศ. ๒๕๒๕

จำนวน ๖,๐๐๐ เล่ม

ในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี

เพื่อเป็นอนุสรณ์การแก่ประชาชนทั่วไป

คำนำ

วัฒนธรรมประเพณีตลอดจนความเชื่อถือของสังคมในยุคใดยุคหนึ่ง ย่อมเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของสังคมในยุคนั้น แต่เมื่อยุคสมัยได้ผ่านพ้นไป ประเพณีความเชื่อถือใดที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อสังคมก็ถูกล้มเลิกหรือดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมแก่กาลสมัย แต่กระนั้น สังคมที่เจริญแล้วก็ยังนิยมที่จะรักษาประเพณีเดิมของตนไว้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของความคิดเห็น และเป็นประจักษ์พยานถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีตที่ยังคงรักษาสันตติสืบนี้อย่างมาจนปัจจุบัน ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าจะรักษาประเพณีเดิมของตนอย่างไรโดยไม่ขัดต่อประโยชน์ปัจจุบัน

ความเคารพเชื่อถือของประชาชนชาวไทยต่อเทพารักษ์พระหลักเมือง เป็นความเชื่อถือเก่าแก่ช้านานหลายร้อยปี เป็นความเชื่อถือที่ทำให้ผู้นับใจว่ามีเทพยดาผู้ทรงอิทธิศักดิ์คุ้มครองรักษาบ้านเมือง และแน่นอนว่าการที่จะทำให้เทพยดานั้นคุ้มครองรักษาชาวเมืองก็ต้องประพฤติเป็นคนดีมีศีลธรรม มีคารวะบนอบเชื่อฟังผู้หลักผู้ใหญ่ ตั้งแต่ผู้ใหญ่ในสกุลไปจนถึงผู้ใหญ่ที่ปกครองบ้านเมือง

เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๕ นี้ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ จึงได้มอบให้นายทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา ผู้อำนวยการสำนักสำนักนโยบายและแผน กรุงเทพมหานคร อนุกรรมการจัดทำ

เอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ เรียบ
เรียงบทความสั้น ๆ เรื่อง “หลักเมืองกรุงรัตนโกสินทร์” ขึ้นเพื่อ
เป็นส่วนหนึ่งของการสมโภชกรุงครั้งนี้ ซึ่งมีพระราชพิธีบวงสรวง
สังเวยพระหลักเมืองอยู่ด้วยพระราชพิธีหนึ่ง หวังว่าบทความเรื่อง
นี้จะทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงวิวัฒนาการของประเพณีตั้งศาลหลัก
เมือง อันเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นเอกลักษณ์ไทย ได้ดีตามสมควร

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
มิถุนายน ๒๕๒๕

หลักเมืองกรุงรัตนโกสินทร์

ท. กล้วยไม้ ณ ออยุธยา

- - - - -

จำเดิมตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครมหานครอมรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นราชธานี ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๓๒๕ เป็นศูนย์กลางแห่งการปกครองและศิลปวัฒนธรรมแผ่ขยายออกไปทั่วราชอาณาจักร สามารถดำรงคงความเป็นอิสระไปโดย ทำนุบำรุงพระบรมพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ เป็นดวงประทีปส่องทางดำเนินชีวิตของเหล่าประชาราษฎร์อยู่ร่วมกันด้วยสันติสุข จนกระทั่งบรรลุถึงพุทธศักราช ๒๕๒๕ ครบรอบ ๒๐๐ ปีด้วยความเรียบร้อยสวัสดิ์ นับเป็นเหตุควรปราโมทย์รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้จัดงานเฉลิมฉลองพระนครขึ้นเป็นมหกรรมหลายด้านหลายประการตลอดช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีพระราชพิธีสำคัญ ๆ ตั้งแต่วันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๕ เริ่มด้วยพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า ณ พลับพลาพระราชพิธีท้องสนามหลวง และท้ายสุดได้มีพระราชพิธีสังเวยบวงสรวงเทพารักษ์ศาลหลักเมือง เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน ศกเดียวกัน เป็นการจำเริญรอยเดียวกันกับงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๕๐ ปีเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๕ แสดงให้เห็นว่าพระหลักเมืองนั้นเป็นเทพารักษ์ที่เคารพสักการะของมหาชนตลอดมามีเสื่อมคลาย

เมื่อมีพระราชพิธีสำคัญ ๆ ครั้งใดก็มักจะมีการสมโภชบวงสรวง
สังเวยพระหลักเมืองแทบทุกครั้ง ดังนั้นผู้เขียนจึงใคร่ที่จะเล่า
ประวัติความเป็นมาของศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร เพื่อช่วย
ให้เยาวชนได้รู้จักคติไทย ว่าบรรพบุรุษของเรามีความรู้สึกลึกซึ้ง
อย่างไร และความรู้สึกเช่นนั้นมีส่วนช่วยประคับประคองความ
เป็นชาติของเรามาได้เช่นใด

เมื่อก่อนพระบรมพุทธรูปศาสนาจะแผ่ขยายเข้ามาสู่ราชอาณาจักรไทยนี้ บรรพบุรุษของเราได้นับถือลัทธิผีสิงเทวดาเช่นเดียวกับทุกชาติทุกสังคมก่อนที่จะมีวิวัฒนาการไปสู่ศาสนาที่ละเอียดอ่อน ลัทธินับถือผีนั้นก็คือการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น และคิดว่ามีอำนาจให้คุณให้โทษแก่การทำมาหากินหรือการดำรงชีวิต ผีที่สำคัญคือ ผีบรรพบุรุษ และ ผีวีรชน ผีบรรพบุรุษนั้นเกิดขึ้นจากความรู้สึกผูกพันรักใคร่ห่วงใยในบรรพบุรุษของตน แม้เมื่อตายไปแล้วก็ยังไม่วายให้ปรากฏจากกัน ยังมีความรู้สึกที่บรรพบุรุษยังคงอยู่ดูแลรักษาลูกหลานตลอดไป ส่วนผีวีรชนนั้นเมื่อมีชีวิตเป็นผู้กล้าหาญเป็นนักรบต่อสู้คุ้มครองรักษาบริวารของตน หรือบางคนก็ดูร้ายมีคนเกรงกลัวมาก เมื่อตายไปแล้วคนก็ยังรำลึกถึงท่านเหล่านั้นอยู่ว่าคงอาจบรรดาลให้เกิดผลดีผลร้ายแก่ตนได้ จึงเคารพบูชาท่านในฐานะผีผู้กล้าหาญหรือผู้มีอำนาจต่อมาเมื่อมนุษย์ได้รู้กรานแผ่อำนาจไปครอบครองหมู่คณะอื่นบ้านอื่นเมืองอื่นได้ ก็เกิดความคิดว่าคงเป็นเพราะผีบ้านผีเมืองตนเก่งกว่าผีบ้านผีเมืองคนอื่น ดังนั้นในหมู่ผีด้วยกัน จึงได้รับ

การยกย่องว่าเป็นผีหัวหน้า นักเข้าก็มีผีผู้ใหญ่ชั้นสูงสุดเหนือผีใด ๆ ในโลก ที่เรียกกันในปัจจุบันว่าพระผู้เป็นเจ้าหรือพระเจ้า นั่นเอง พร้อมกันนั้นก็มีการพัฒนาการทางด้านภาษา ผีฟ้าที่อยู่บนสวรรค์ก็เรียกว่าเทวดา หัวหน้าผีฟ้าที่ไทยเคยรู้จักในนามพระยาแถนก็เปลี่ยนเสียใหม่ว่าพระอินทร์ คำว่าผีจึงตกต่ำเหลือแต่ผีที่ไม่ดีเที่ยวรบกวนชาวบ้าน ผีดี ๆ กลายเป็นเทวดาไปหมด

อย่างใดก็ตามการนับถือผีย่อมเป็นประโยชน์ที่ทำให้สังคมขณะนั้นอยู่ร่วมกันด้วยความสุขเพราะการคุ้มครองรักษาของผีผีบรรพบุรุษของหมู่บ้านทางภาคพายัพเรียกผีปู่ย่า ภาคอีสานเรียกผีปู่ตา แต่ทางภาคใต้เรียกผีตายาย ด้วยการเรียกสับสนเช่นนี้คนไทยภาคกลางจึงรวมเรียกเสียให้หมดจดว่าผีปู่ย่าตายาย ถ้าใครไปประพฤติผิดแบบแผนผิดประเพณีอันดีงามของหมู่บ้านข้าผีปู่ย่าหรือผีตายายก็จะโกรธเคือง และดลบรรดาลให้ตัวผู้ประพฤติผิดหรือลูกหลานของผีได้รับความเดือดร้อน การทำผิดประเพณีนั้นเรียกว่า “ผิดผี” ซึ่งจำเป็นต้องทำพิธีรับผิดขอขมาลาโทษอย่าง ที่เรียกว่า “เสียผี” ความเป็นปกติสุขของสังคมจึงจะกลับคืนมา เช่นในบ้านตามชนบทจะมีห้องนอนและระเบียบ บุคคลที่มีไข้สมาชิกลงในครอบครัวย่อมไม่มีสิทธิเข้าไปในห้องนอนโดยเด็ดขาด ถ้าล่วงล้ำเข้าไปก็ต้องเสียผี มีการเช่นสร้างสังเวยด้วยอาหารหรืออาจปรับเป็นเงินด้วยก็ได้ ความเชื่อถือเช่นนี้จึงเป็นผลดีต่อการควบคุมการรักใคร่ชอบพอกของหนุ่มสาวให้อยู่ในขอบเขตอันสมควร

ผีบรรพบุรุษดังกล่าวมานั้นเป็นบรรพบุรุษของหมู่บ้าน

ซึ่งภาษาไทยแต่เดิมเรียกว่าบ้าน เช่นบ้านบุ บ้านบาตร บ้านดอกไม้ บ้านหม้อ บ้านดินสอ มิได้หมายถึงหลังคาเรือนหรือบรรพบุรุษของแต่ละครอบครัว แต่ความจริงคนในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ ย่อมเกี่ยวข้องกับสายโลหิตมาจากบรรพบุรุษเดียวกันไม่มากนักน้อย ดังนั้นบรรพบุรุษของหมู่บ้านจึงเป็นบรรพบุรุษของแต่ละครอบครัวโดยปริยายผีบรรพบุรุษของหมู่บ้านจึงมักจะมีศาลหรือหอผีอยู่ตรงทางเข้าหมู่บ้าน ศาลหรือหอผีนั่นทำเป็นเรือนไม้หลังเล็กๆ แต่ใหญ่พอคนเข้าไปนั่งไปนอนได้ ไม่ได้ย่อส่วนแบบศาลพระภูมิที่เห็นในปัจจุบัน แต่บางแห่งก็ทำเป็นประตูป่า คือมีเสาปักสองข้างและมีข้อพาดขวางกลางเหมือนเสาชิงช้าบอกให้รู้ว่าต่อไปนี้เป็นเขตคุ้มครองของผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านแล้ว จะทำอะไรก็อย่าให้ผิดประเพณีของหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวต่าง ๆ ในหมู่บ้านชักจะเสื่อมคลายไปแต่ละครอบครัวไปเน้นความสำคัญที่ผีเรือนของตน ที่ไทยใหญ่เรียกว่า “ผีล้า” หรือทางอีสานเรียก “ผีด้า” และมีสำนวนภาคกลางว่า “ผีซัด้าพลอย” หมายความว่าเมื่อถูกผีที่อื่นลงโทษมาแล้วยังถูกผีเรือนลงโทษซ้ำเป็นเคราะห์ร้ายสองต่อ

ที่นี้ผีเรือนจะอยู่ตรงไหนของเรือน เพราะไม่มีศาลหรือหอให้อยู่โดยเฉพาะศาลพระภูมินั้นเป็นผีเจ้าที่มาจากวัฒนธรรมอินเดียไม่เกี่ยวกับผีเรือน และมีเฉพาะภาคกลางหรือท้องถิ่นที่รับวัฒนธรรมอินเดียเท่านั้น ดังนั้นด้วยเหตุผลของชาวบ้านซึ่งเป็นเหตุผลที่ง่าย ๆ ตรงไปตรงมา จึงมีมติว่าผีเรือนควรอยู่ที่ดีที่สุด

หรือมันคงที่สุดของเรือนนั้นคือเสาเอก เหตุนี้ทางภาคพายัพจึงมีหิ้งผีเรือนเป็นหิ้งเปล่า ๆ ติดอยู่ที่เสาเอก อยู่สูงตรงหัวนอน เวลาจะบูชาก็ใช้แต่ดอกไม้วางบูชาบนหิ้งนั้น เมื่อลูกบ่าวจะต้องไปอยู่บ้านเมียก็แบ่งผีในสกุลไปด้วย โดยวิธีหยิบเอาดอกไม้แห้ง ๆ บนหิ้งไปพอบเป็นกิริยา

จากคติผีบรรพบุรุษ หอผีประจำหมู่บ้าน ผีเรือนบนหิ้งเสาเอกนี้เอง ที่วิวัฒนาการเป็นศาลหลักเมืองดังที่เห็นในปัจจุบัน

ประเพณีตั้งหลักเมืองของไทยจะเริ่มมีตั้งแต่สมัยใดไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจน แต่ตำนานหัวเมืองทางภาคเหนือหรือล้านนา กล่าวถึงการสร้างหลักเมืองอยู่หลายแห่งอาทิ ในตำนานสิงหนวัติ กล่าวว่าเมื่อเมืองโยนกเกิดแผ่นดินไหวจนเมืองถล่มทลายจมเป็นหนองน้ำไป ขุนลึงได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นทางตะวันออกของเมืองเดิม โดยตั้งหลักเมืองในวันอังคารเดือนแปด ขึ้นเจ็ดค่ำ ปีเมิงมั่วคือปีเถาะ พุทธศักราช ๑๐๓๗

ในตำนานจามเทวีวงศ์ เมื่อนางพระยาจามเทวีได้ครองเมืองหริภุญชัยหรือเมืองลำพูนในปัจจุบันเมื่อราวพุทธศักราช ๑๒๐๐ แล้ว เจ้านันทยศพระราชาโอรสไม่เต็มใจที่จะอยู่ในเมืองหริภุญชัย นางพระยาจามเทวีจึงพาพระราชาโอรสไปหาพระมหาพรหมฤาษีที่เขาสาลงค์ พระฤาษีเห็นทางทิศตะวันตกของแม่น้ำวังมีชัยภูมิดีสมควรสร้างพระนครได้ จึงเนรมิตที่นั่นเป็นเมืองแล้วเอาแผ่นผาศิลาบาตก้อนหนึ่งมาตั้งไว้ท่ามกลางเมือง เมืองนี้คือนครเขาสาลงค์หรือเมืองลำปางในปัจจุบัน แผ่นผาศิลาบาตในตำนานก็คือหลักเมือง

ในตำนานหิรัญนครเชียงแสน มีเรื่องราวพระยาลาวเคียงได้ครองนครเชียงลาว วันหนึ่งเสด็จประพาสป่ายางริมแม่น้ำละว้านทีร์คือแม่น้ำสาย ทอดพระเนตรเห็นไม้โพธิเผือกต้นหนึ่งขาวผ่องดั่งเงินยวง เป็นนิมิตแสดงว่าที่นั่นเป็นชัยภูมิดี จึงยกไพร่พลมาสร้างพระนครใหม่ที่ตรงนั้น ตั้งหลักเมืองในวันอาทิตย์ เดือนหก ขึ้นสิบห้าค่ำ พุทธศักราช ๑๕๓๔ ขนานนามนครว่าหิรัญนครเงินยางตามนิมิตต้นโพธิ์เงินในป่ายาง

ตำนานเหล่านี้นักประวัติศาสตร์ไม่ถือว่าเป็นเรื่องเหลวไหล แต่ได้ซ่อนหลักฐานข้อเท็จจริงไว้เป็นอย่างมาก ความสำคัญจึงอยู่ที่จะแปลความหมายออกจากตำนานได้อย่างไรเพียงใดเท่านั้นเอง

ถึงยุคสุโขทัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสเมืองสุโขทัยเก่า แล้วพระราชนิพนธ์หนังสือเล่มหนึ่งชื่อ “เที่ยวเมืองพระร่วง” ได้ทรงสันนิษฐานถึงแห่งหินในวัดมหาธาตุใจกลางเมืองสุโขทัยซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่าขอมดำดินนั้น ว่าความจริงคือเสาหลักเมืองเดิม แสดงว่าสมัยกรุงสุโขทัยก็มีประเพณีตั้งเสาหลักเมือง

ที่นี้มาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายฉบับได้กล่าวความตอกกันว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่หนึ่งได้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยา เมื่อวันศุกร์ เดือนห้า ขึ้นหกค่ำ ปีมะเส็ง พุทธศักราช ๑๘๙๓ ซีพ้อพราหมณ์ให้ฤกษ์ตั้งพิธีกลบบัตร ได้สังข์ทักษิณาวัฏได้ต้นหมันใบหนึ่ง ไม่กล่าวถึงการตั้งหลักเมือง แต่พิธีกลบบัตรสมเพลิงนั้นก็เป็นพิธีหนึ่งของการตั้งหลักเมือง และจากหลักฐานต่าง ๆ สมัยกรุง

ศรีอยุธยา เช่นกฎหมายลักษณะพิสูจน์ออกในแผ่นดินสมเด็จพระ
ไชยราชาธิราชเมื่อพุทธศักราช ๒๐๗๘ ในคำประกาศเทวดา
เวลาทำพิธีพิสูจน์ดำนาลุยเพลิง ก็กล่าวถึง “เสื่อเมืองเรื่องยศวิศาล
ทรงเมืองฤทธิชาญ หลักเมืองบรรเทืองรักษา” และในหนังสือว่า
ด้วยแผนที่กรุงศรีอยุธยาก็ได้กล่าวพรรณนาถึงศาลหลักเมืองไว้
ด้วย ดังนั้นจึงสรุปได้ว่ากรุงศรีอยุธยาได้มีการตั้งหลักเมือง

ถึงสมัยกรุงธนบุรี เมื่อพระนครศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่า
ข้าศึก บ้านเมืองเกิดกลียุคบรรพมาพินกันทั้งภายนอกและภายใน
ครั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงปราบกลุ่มกำลังใหญ่ ๆ ตลอด
จนขับไล่ข้าศึกออกไปได้แล้ว จึงมีปัญหาวouldจะกลับไปสถาปนา
กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเช่นเดิมหรือไม่ ทั้งนี้เพราะความรู
สึกของประชาชนโดยทั่วไปแล้ว มีความผูกพันอาลัยอาวรณ์ต่อ
ราชธานีเดิมซึ่งเคยอยู่มาด้วยความรุ่งเรืองเจริญผาสุกเป็นเวลา
ติดต่อกันมาถึง ๔๑๗ ปี จึงปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะกลับไป
ฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาขึ้นตามเดิม แต่โดยข้อเท็จจริงแล้ว ขณะนั้น
ประเทศไทยยังอยู่ในสภาพทรุดโทรมและอ่อนแอ ไม่สามารถไป
ฟื้นฟูบูรณะราชธานีอันใหญ่โตเช่นนั้นได้ ถ้าหากมีข้าศึกมาประ
ชิดพระนครก็คงไม่มีกำลังรักษาพระนครไว้ได้ ส่วนกรุงธน
บุรีนั้นมีขนาดพอเหมาะกับการกำลังพลขณะนั้น ข้าตั้งอยู่ในจุดที่สกัด
เส้นทางปากน้ำควบคุมคนเข้าออกได้ง่าย และถ้ามีเหตุการณ์ไม่
ดีก็อาจล่าถอยไปตั้งหลักยังหัวเมืองชายทะเลได้ง่าย แต่ถ้าจะอริ
บายแก่ประชาชนตามเหตุผลดังกล่าวนี้การก็คงไม่สำเร็จ ดังนั้น
พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา จึงบันทึกไว้ดังนี้

“จึงเสด็จทรงช้างพระที่นั่งไปเที่ยวประพาสทอดพระเนตร
 ทัวพระนครและในพระราชวังเห็นปราสาทและตำหนักใหญ่น้อย
 ที่ข้างหน้าข้างใน และอวาตบ้านเรือนทั้งปวงในกรุงนั้นเพลิงไหม้
 เสียบ้างยังดีอยู่บ้าง ก็ทรงพระสังเวช ดำริจะกระทำปฏิสังขรณ์
 บำรุงขึ้นให้ปรกติดีดังแต่ก่อนแล้วจะรวบรวมไพร่ฟ้าประชากร
 และสมณพราหมณาจารย์เข้ามาอยู่ในพระนครตามเดิม จะเสด็จ
 เข้าตั้งดำรงราชอาณาจักรสืบกษัตริย์ครอบครองรักษาแผ่นดินต่อ
 ไป จะก่อกู้กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ซึ่งถึงกาลประลัยแล้วนั้น
 ให้กลับคืนคงเป็นราชธานีดังเก่า ก็เสด็จเข้าประทับแรมอยู่ ณ
 พระที่นั่งทรงปืนที่เสด็จออก บรรทมอยู่คืนหนึ่งจึงทรงพระสุบิน
 นิมิตว่า พระมหากษัตริย์แต่ก่อนมาขับไล่เสียมิให้อยู่ ครั้นรุ่งเช้า
 จึงตรัสเล่าพระสุบินให้ขุนนางทั้งปวงฟังแล้วจึงดำรัสว่า เราคิดสัง
 เเวชเห็นว่าบ้านเมืองจะรกร้างเป็นป่า จะมาช่วยปฏิสังขรณ์ทำนุ
 บำรุงขึ้นให้บริบูรณ์ดีดังเก่า เมื่อเจ้าของเดิมท่านยังหวงแหนอยู่
 แล้ว เราชวนกันไปสร้างเมืองธนบุรีอยู่เถิด แล้วตรัสสั่งให้เลิกกอง
 ทักษกวาดต้อนราษฎรและสมณอาจารย์ทั้งปวง กับทั้งโบราณชาติตีย
 วงศ์ซึ่งยังเหลืออยู่นั้น ก็เสด็จกลับลงมาตั้งอยู่ ณ เมืองธนบุรี”

นี่เป็นการดำเนินรัฐาภิบาลนโยบายอันชาญฉลาดของสม
 เสด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เพราะการที่ทรงพระสุบินฝันว่าพระมหา
 กษัตริย์แต่ก่อนมาขับไล่เสียมิให้อยู่ ก็เป็นการยากที่ผู้ใดจะคัดค้าน
 ว่าเป็นความจริงหรือไม่ เพราะไม่มีใครสามารถโดยเสด็จฝันเรื่อง
 เดียวกันได้ แต่การที่ทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีก็มี

ลักษณะเป็นการชั่วคราว ประกอบกับในรัชสมัยตลอดเวลา ๑๕ ปี เป็น ๑๕ ปีของการต่อสู้รักษาอิสรภาพและสถาปนาความเป็นปึกแผ่นของราชอาณาจักร ดังนั้นจึงมิได้ทรงประกอบพระราชพิธีฝังเสาหลักเมือง และก็ไม่ได้ปรากฏว่าเมืองธนบุรีเดิมเคยมีเสาหลักเมืองหรือไม่ ยิ่งกว่านั้นพระราชพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งเป็นพระราชพิธีสำคัญที่แสดงถึงความเป็นประมุขของปวงชนก็ยังมีได้กระทำจนสิ้นรัชกาล

ครั้นถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏความตามพระราชพงศาวดารว่า พุทธศักราช ๒๓๒๕ ปีขาล จัตวาศก เมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว พระปฐมบรมกษัตริย์ในพระมหากษัตริราชวงศ์ ได้ทรงรับอัญเชิญของเสนามาตย์ราษฎรทั้งหลาย เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครอบครองสยามประเทศ และทรงปราบปรามการจลาจลในกรุงธนบุรีเรียบร้อยแล้ว จึงมีพระราชดำริว่า เมืองธนบุรีนี้ปากฝั่งตะวันออกเป็นชัยภูมิดีกว่าฝั่งตะวันตก โดยที่เป็นแหลมมีลำแม่น้ำเป็นขอบเขตอยู่กว่าครึ่ง ถ้าตั้งพระนครข้างฝั่งตะวันออก แม่น้ำคึกคักจะมาติดถึงชนพระนคร ก็คงจะต่อสู้ป้องกันได้ง่ายกว่าอยู่ข้างฝั่งตะวันตก ฝั่งตะวันออกนั้นเสียแต่เป็นที่ลุ่ม สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงได้ตั้งเมืองอยู่ฝั่งตะวันตกอันเป็นที่ดอน แต่ก็เป็นที่คั่งน้ำเซาะตลิ่งทรุดพังอยู่เสมอไม่ถาวร พระราชनिเวศน์มณฑลเสนาสถานแล้วก็ตั้งอยู่ในอุปจารระหว่างวัดแจ้งกับวัดท้ายตลาดขนานอยู่ทั้ง ๒ ข้างควรเป็นที่รังเกียจ ทรงพระ

ราชดำรินี้จึงดำรัสสั่งให้ พระยาธรรมาธิกรณ (บุญรอด ต้นสกุล
บุญยรัตพันธุ์ ต่อมาเป็นเจ้าพระยาศรัทธาธรรมาธิราช) และ พระยา
วิจิตรนาวิ เป็นแม่กองคุมช่างและไพร่ไปวัดกะที่สร้างพระนคร
ใหม่ข้างฝั่งตะวันออก ได้ตั้งพิธียกเสาหลักเมืองเมื่อ ณ วันอาทิตย์
เดือนหก ขึ้นสิบค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๔
ฤกษ์เวลาอรุณแล้วทำพิธีนั้นที่ พระราชวังใหม่ตั้งอยู่ในที่ซึ่งพระยา
ราชาเศรษฐีและพวกจีนอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่แต่รัชกาลก่อน
จึงโปรดให้พระยาราชเศรษฐีหัวหน้าจีนและพวกจีนย้ายไปตั้ง
บ้านเรือนอยู่ ณ ที่สวน ตั้งแต่ได้คลองวัดสามปลื้มไปจนถึงเหนือ
คลองวัดสำเพ็ง อันเป็นย่านคนจีนที่เรียกว่า สำเพ็ง ในปัจจุบัน
แล้วจึงได้ฐานาสร้างพระราชนิเวศน์มณฑลสถานล้อมรอบด้วย
ปราการระเนียดไม้ไว้ก่อน พอเป็นที่ประทับอยู่ควรแก่เวลา

ทั้งนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุ
ภาพได้ทรงวิจารณ์การตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ไว้ว่า แนวความคิด
ที่จะสถาปนาราชธานีใหม่ ณ กรุงธนบุรี ซึ่งอยู่สองฝั่งแม่น้ำ
เจ้าพระยาเป็นการถาวรนั้น ได้มีการเสนอความเห็นตลอดจน
ไปรังวัดตรวจสอบที่ดินฝั่งตะวันออกกันมาเรียบร้อยแล้ว แต่เนื่อง
จากความรู้สึกผูกพันกับราชธานีเดิมพระนครศรีอยุธยาซึ่งแรงกล้า
อยู่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงยังทรงลังเลพระราชหฤทัยมิได้ตัด
สินเด็ดขาดไป ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราชทรงปราบดาภิเษกเสวยราชสมบัติแล้ว จึงทรงตัดสิน
พระราชหฤทัยที่จะปักหลักสร้างราชธานีเป็นการถาวรที่ตำบล

บางกอกนี้ การทำพิธียกหลักเมืองจึงเป็นการสร้างประชาชาติชัก
 จูงจิตใจประชาชนให้เกิดความรู้สึกมั่นคง พร้อมใจกันที่จะอยู่สร้าง
 ความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ลูกหลาน ณ สถานที่นี้สืบไป และมีบันทึก
 รับสั่ง สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพประทานหม่อม
 ราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิ์กุล หลังจากเสด็จกลับจากปิ่นมาประทับ
 ณ วังวรดิศในบั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพแล้ว ได้ประทานอนุญาต
 ให้หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิ์กุล เข้าเฝ้าถวายคำถามเกี่ยว
 แก่ประวัติศาสตร์โบราณคดี จะทรงตอบทันทีแล้วให้นำร่างคำตอบ
 มาถวายเพื่อทรงตรวจแก้ไขในวันรุ่งขึ้น บันทึกรับสั่งดังกล่าว
 มี เรื่องประเพณีการตั้งหลักเมือง อยู่ด้วยเรื่องหนึ่งซึ่งได้ลงตีพิมพ์
 ในหนังสือวรรณคดี ฉบับเมษายน ๒๔๕๑ ดังนี้

“หลักเมืองเป็นประเพณีพราหมณ์ มีมาแต่อินเดีย ไทยตั้ง
 หลักเมืองขึ้นตามธรรมเนียมพราหมณ์ ที่จะเกิดหลักเมืองนั้นคงจะ
 เป็นด้วยประชาชนประชุมชนนั้นต่างกัน ที่อยู่เป็นหมู่บ้านก็มีหมู่บ้าน
 หลาย ๆ หมู่บ้านรวมเป็นตำบล ตำบลตั้งขึ้นเป็นอำเภอ อำเภอ
 เรียกว่าเมือง เมืองหลาย ๆ เมืองรวมเป็นเมืองใหญ่ เมืองใหญ่
 หลาย ๆ เมืองเป็นมหานคร คือเมืองมหานคร

“ตัวอย่างหลักเมืองที่มีเก่าที่สุดในสยามประเทศนี้ คือหลัก
 เมืองศรีเทพในแถบเพชรบูรณ์ ทำด้วยศิลาจารึกอยู่ที่พิพิธภัณฑ
 สถานบัดนี้ เรียกเป็นภาษาอินเดียในสันสกฤตว่า “ชิน” เป็นภาษา
 มคธว่า “อินทขิล” หลักเมืองศรีเทพทำเป็นรูปตาปูหัวเห็ด หลัก
 เมืองชั้นหลังมาคงทำด้วยหินบ้างไม้บ้าง หลักที่กรุงเทพฯ ทำ

ด้วยไม้ ได้ตั้งพิชัยหลักเมืองเมื่อวันอาทิตย์ เดือนหก ขึ้นสิบค่ำ
 ฤกษ์ย่ำรุ่งแล้ว ๕๕ นาที ตรงกับปีชวดจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔
 พุทธศักราช ๒๓๒๕ หลักเมืองนี้เดิมมีหลังคาเป็นรูปศาล มาจน
 รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงก่อสร้าง
 และปรับปรุงถาวรวัตถุต่าง ๆ โปรดให้ยกยอดปราสาทต่าง ๆ ตาม
 แบบอย่างศาลที่กรุงเก่า และที่ศาลเสือเมือง ทรงเมือง ศาลพระ
 กภาพ และศาลเจตคุปต์ เดิมหลังคาเป็นศาลาก็โปรดให้ก่อปราสาท
 เหมือนศาลเจ้าหลักเมือง

“มีเครื่องหมายอย่างหนึ่งไม่ใช่ตำรา พบในพระราชพง
 ศาวดาร เมื่อเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ขบถตีได้เมืองนครราชสีมา สั่งให้
 อพยพผู้คนไปเมืองเวียงจันทน์และให้ถอนหลักเมืองเสีย กิริยาที่
 ถอนหลักเมืองนั้น เขจะมีตำหรับตำราถือว่าเลิกเมืองต้องถอน
 หลักเมืองหรืออย่างไรก็ไม่พบหลักฐาน มีแต่ในพงศาวดารว่าทำ
 อย่างนั้น ขึ้นอยู่หลักเมืองนครราชสีมาเป็นหลักไม้ ไม่มีใครกล้า
 ยกตั้งแต่เจ้าอนุวงศ์ ถอนก็เอาหลักเมืองนอนไว้ที่ศาลาอย่างนั้น และก็
 บูชากันทั้งนอน ๆ จนฉันมาเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
 ไปตรวจราชการก่อสร้างทางสายนครราชสีมา ไปพบเข้าเห็นนอน
 อยู่จึงให้ทำพิชัยขึ้นอย่างเดิม หลักเมืองนครราชสีมาตั้งมา
 ณ บัดนี้

“เมื่อพระพุทธรูปยอดฟ้า ฯ ข้ามฟากมาจากธนบุรี สิ่งแรก
 ที่กระทำการคือตั้งหลักเมืองคิดดูด้วยปัญญาก็เห็นเป็นการสมควร
 เป็นยุติได้แน่นอนว่าตั้งเมืองที่ตรงนี้ ถ้าไม่มีอะไรเป็นเครื่องหมาย

ความไม่เน่ก็ยังมี อาจเปลี่ยนแปลงและโยกย้ายได้ ที่ปักไว้แล้วคน
เป็นใจด้วยทุกคน อนึ่งควรสังเกตไว้ด้วยว่า การตั้งเมืองใหญ่ ๆ
มีของ ๒ อย่างกำกับกัน คือหลักเมืองและพระบรมธาตุ”

เมื่อตั้งหลักเมืองแล้ว หลักเมืองก็เป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่ง
ของกรุงรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา เมื่อบรรยายชมบ้านชม
เมืองแม่ในเนื้อเรื่องจะเป็นเมืองในเกาะชวา แต่หน้าตาของเมือง
ก็คือกรุงรัตนโกสินทร์นั่นเอง และได้กล่าวถึงศาลหลักเมืองไว้
ด้วยดังนี้

“ท่ามกลางทางท้องสถมมาศ ลำดับดาตอิฐแผ่นแน่นหนา	
บ้านช่องสองข้างมรรคา	ล้วนเคหาหน้าถึงนั่งร้าน
เหล่าพวกกรมท่าเจ้าภาษี	มั่งมีสมบัติพิสดาน
เรือนริมรัยยาฝากะดาน	ตึกกว้านบ้านขุนนางนองเนื่อง
สุหร่าเรียงเคียงคันปั้นหย้า	ก่อผนังหลังคามุงกระเบื้อง
ศาลเทพารักษ์หลักเมือง	นับถือลือเลื่องทั้งกรุงไกร
เสาชิงช้าอวาสวัดพราหมณ์	ทำตามประเพณีพิธีไสย
หอกลองอยู่กลางเวียงไชย	มั่นเกิดไฟไพร่ดีสัญญา”

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ได้เรียบเรียงหนังสือพระราชพง
ศาวดารรัชกาลที่ ๔ ตอนเบ็ดเตล็ดท้ายเล่มได้กล่าวถึงสถานที่ซึ่ง
ทรงก่อสร้างและเปลี่ยนแปลง แต่มิได้ระบุวันเวลาไว้กล่าวถึงการ
ปรับปรุงศาลหลักเมืองว่า

“และที่ศาลเจ้าหลักเมือง ศาลเจ้าพระกาฬ และศาลพระเสื้อเมืองทรงเมืองและศาลเจ้าเจตคุปต์นั้น เดิมเป็นแต่หลังคาตัวไม้ มุงกระเบื้อง ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้ช่างก่อรอบมียอดปรางค์เหมือนอย่างศาลเจ้าพระกาฬที่กรุงเทพมหานครทวารวดีศรีอยุธยาเก่า ทั้ง ๔ ศาล และที่หอกลองเดิมชั้นสองชั้นสามขัดแตะถือปูนทำเป็นยอดเกี่ยว โปรด ฯ ให้ทำใหม่ก่อผนังถือปูนแปลงเป็นยอดมณฑป”

ส่วนการบรรจุดวงพระชะตาพระนคร มีหลักฐานปรากฏชัดว่าทำเมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๓๙๕ อันเป็นปีที่สองในรัชกาลพระราชพงศาวดารบรรยายไว้ดังนี้

“แล้วทรงพระราชดำริถึงหลักเมืองชำรุด ทำขึ้นใหม่แล้วจะได้บรรจุดวงพระชะตาเสียใหม่ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑ แรม ๘ ค่ำ (วันที่ ๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๓๙๕) พระฤกษ์จะได้บรรจุดวงพระชะตาพระนครลงด้วยแผ่นทองคำหนักบาท ๑ แผ่นกว้าง ๕ นิ้ว จารึกในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรมสมเด็จพระปรมานุชิต กรมหมื่นบวรรัชนีกับพระสงฆ์ราชาคณะอีก ๓ รูป รวม ๕ รูป เมื่อเวลาจารึกได้เจริญพระปริตรแล้วพระฤกษ์ ๑๒ พระยาโหราธิบดีได้บรรจุที่หลักเมือง เสร็จแล้วก็มีการสมโภช”

ทั้งนี้ท่านผู้รู้ได้กล่าวว่า เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรอบรู้ชำนาญในวิชาโหราศาสตร์เป็นอย่างมาก จึงทรงพิเคราะห์พบว่าดวงชะตาเมืองซึ่งผูกไว้ในรัชสมัยพระบาท

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีจุดเสียบอยู่บางประการ
อันอาจเป็นโทษแก่พระนครได้ ดังนั้นจึงได้ทรงคำนวณวางดวง
พระชะตาเมืองเสียใหม่โดยแก้ไขจากดวงเดิม แล้วทำพิธีบรรจุดวง
พระชะตาดังที่พระราชพงศาวดารบรรยายไว้ข้างต้น และในหนังสือ
ประกาศการพระราชพิธีเล่มสอง ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระสมมตอมรพันธุ์ทรงรวบรวม ได้กล่าวถึงพระราชพิธี
ครั้งนี้อยู่ ๒ ฉบับ ทำให้ทราบรายละเอียดดีขึ้น

ประกาศฉบับแรกเป็นหมายเหตุพระราชพิธีบรรจุชะตา
พระนครมีข้อความดังนี้

“ข้าพระพุทธเจ้าพระยาโหราธิบดี ขุนโชติพรหมา ขุนเท
พากร พร้อมกันขอพระราชทานคำนวณพระฤกษ์ลงดวงชะตา
พระนครแลพระราชพิธีบรรจุหลัก ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย
กำหนด ณ วันพุธขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๔ ปีชวดจัตวาศก เพลาเข้า
จะได้ลงดวงพระนครในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดา
ราม พระสงฆ์ ๕ รูป กรมสมเด็จพระปรมาณูชิต กรมหมื่นบวร
รังษีเป็นประธาน ให้มีบายศรีตอง ๕ ชั้นสำหรับ ๑ เทียนทอง
๕ รูปเงิน ๕ เครื่องกระยาบวดแบ่งหอมน้ำมันหอม มีเครื่องนมัส
การสำหรับ ๑ ให้ประโคมปี่พาทย์ กลองแขก ฉิ่งไชย แตรสังข์
แล้วเจิมแบ่งน้ำมันแผ่นทองหนัก ๑ ตำลึง แผ่น ๑๒ นิ้วสี่เหลี่ยม
มิให้มีแผลสนิทดี ลงสำเร็จแล้วครั้งถึง ณ วันพฤหัสบดีแรม
๖ ค่ำเดือน ๖ จะได้ตั้งพระราชพิธีที่ศาลหลวง มีโรงพิธีพราหมณ์
ด้วยโรง ๑ ให้มีศาลท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ทิศ ศาลพระอินทร์อยู่

ท่ามกลางศาล ๑ เป็น ๕ ศาลด้วยกัน ปักราชวัตรฉัตรธงต้นกล้วย
 ต้นอ้อยรอบโรงพิธีแลโรงพิธีพราหมณ์แลศาลหลักเมือง แล้วให้
 พันเทียนไชยซี่ผิงหนัก ๕ ตำลึง มีเครื่องนมัสการสำหรับ ๑ เชิญ
 พระไชยพระธรรมมาตั้งในโรงพิธีบาตรน้ำ ๓ บาตร บาตรทราย
 ๑ วงสายสิญจน์ทั้ง ๓ แห่ง นิมนต์พระสงฆ์สวดพระปริต ๓ วัน
 คู่สวด ๔ สำหรับ สำหรับละ ๕ องค์ สวดจตุภาคवार ๓ องค์ สวดนคร
 ถานปริต ๒ องค์ เป็น ๒๐ รูป พระราชาคณะ ๑๕ รูป สิริเป็น
 ๓๕ รูปด้วยกัน มีบายศรีทองวันละ ๒ สำหรับ เทียนทองเทียนเงิน
 วันละ ๒ คู่ มีเครื่องกระยาบวดรูปเทียนตั้งบนศาลทั้ง ๕ ศาล
 ไหรูปชาเทวดาเพล่าเย็นทั้ง ๓ วัน ประโคนปีพาทย์ กลองแขก
 หม้องไชย แตรสังข์ ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์แรม ๙ ค่ำเดือน ๖
 เพล่าเช้า ๒ โมงแล้ว ๘ บาท เป็นวันพระฤกษ์ ให้ตั้งบายศรีแก้ว
 ทองเงิน ๓ สำหรับ เทียนทองเทียนเงินสิ่งละ ๓ เล่มบูชาพระฤกษ์
 ตั้งเครื่องมัจฉะมังซาหารแลบายศรีศีระสุกรรูปเทียนทั้ง ๕
 ศาล ไหรูปชาเทวดาแล้วพระยาโหราธิบดีเชิญดวงชดาพระนคร
 เข้าบรรจุในยอดหลักติดรูปเทวดาแล้วประโคนปีพาทย์ กลองแขก
 หม้องไชย แตรสังข์ แลยิงปืนใหญ่ทั้ง ๔ ทิศ พระสงฆ์สวดขยันโต
 แล้วประน้ำโปรยทราย เอาผ้าชมพูผูกห้อยทำขวัญเวียนเทียนหลัก
 เมือง เจิมแป้งหอมน้ำมันหอม ห้อยพวงดอกไม้ แล้วพระยาโหร
 ธิบดีเชิญเทวดาเข้าสิงในหลักเมืองแลเทวรูป มีค่านน ๓ ตำลึงได้
 แก่โหร สำเร็จการพระราชพิธีเท่านี้ ฯ ”

อีกฉบับเป็นประกาศเทวดา ให้ประดิษฐานในเทว
รูปบนยอดพระบรมมหาราชวังที่บรรจุพระสุพรรณบัตร
จารึกดวงพระชันษากรุงเทพ ฯ เป็นการขวยความตอนท้ายของ
หมายเหตุพระราชพิธีบรรจุชะตาพระนครที่กล่าวว่า “แล้วพระยา
โหราธิบดีเชิญเทวดาเข้าสิงในหลักเมืองแลเทวรูป” คำเชิญหรือ
ประกาศเทวดามีดังนี้

“ข้าแต่ท้าวเทวราชสุรารักษ์ อันควรจะเสด็จสถิตยอริ
วาสนานุรักษ์ บนยอดหลักสำหรับพระมหานคร ข้าพระพุทธเจ้า
ขออัญเชิญเทพยมหิริมเหตรผู้ทรงสิทธิ์ศักดิ์ จงเข้าสิงสู่สำนักใน
เทวรูปซึ่งประดิษฐานบนยอดพระบรมมหาราชวัง อันบรรจุใส่
สุพรรณบัตรจารึกดวงพระชันษากรุงเทพมหานครอมรัตนโก
สินทร มหินทรายุทธยาบรมราชธานีนี้ จงช่วยคุ้มครองป้องกัน
สรรพไพโรธราชทัณฑ์ อย่าให้มาบีฑาถึงพระมหานครราชธานี
แลบุรีรอบขอบเขตชั้นธสีมามณฑล ท้าวสกลราชอาณาประวัติ
แล้วจงอภิบาลรักษาสมเด็จพระบรมกษัตริย์อันเสด็จเถลิงถวัลย
ราช พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชกุมารสมมุติเทพยพงษ์
ทั้งเอกองค์อรรคราชอนุชา แลพระบรมขัตติยวงษาเสวกามาตย์
ราชอันเตบุเรบริจาริก อีกทั้งสมณพราหมณประชาราษฎร์
ทั่วนิกรสัตตจัตุบาททิพาภิในพระราชอาณาจักรให้ปราศจาก
สรรพปักษีปัจจามิตรภัยพาล จงเกษมสุขสำราญนिरันตราย
บาราศ ทุกสิ่งสรรพโรคาพยาธิอุบาทว์อันตราย อย่าให้มีโรคภัย

พิบัติอุบัตินพิพาทคณานิกรราชบรรพตษ์สันทั้งปวง ให้พระมหานครหลวงแลเมืองขึ้นออกทุกเขตระชั้นที่ประจันตชนบทสิมาดุจด่าประกาศอันข้าพระพุทธเจ้ากล่าว อาราทนถกถาตั้งนี้ เทอญ

“ประกาศเมื่อวันอาทิตย์แรม ๙ ค่ำเดือน ๖ ปีฉลูเบญจศก ศักราช ๑๒๑๕ เวลา ๗ ทุ่ม ๓ บาท พระฤกษ์เดิมเวลา ๗ ทุ่ม ๓ บาทเลื่อนมาเป็นเวลาเช้า ๓ โมง ได้บรรจุพระสุพรรณบัตรเวลาค่ำ ๗ ทุ่มกับ ๓ บาท ใส่เม็ดยอดหลักกลิ้งเหล็กเป็นเสร็จการ ฯ ”

เมื่ออ่านประกาศการพระราชพิธีทั้ง ๒ ฉบับข้างต้นนี้แล้ว จะเห็นได้ว่า เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ได้เก็บความเอาไปเขียนพระราชพงศาวดาร แต่มีการคลาดเคลื่อนเล็กน้อยที่ทองคำจะใช้แผ่นเป็นแผ่นจารึกดวงชะตาพระนครหนัก ๑ ตำลึง พระราชพงศาวดารคลาดเคลื่อนไปเหลือเพียง ๑ บาท ซึ่งดูจะทำให้แผ่นทองเล็กและบางเกินไป เสาหลักเมืองหลักใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างขึ้นใหม่อันเป็นประธานอยู่ในศาลหลักเมืองปัจจุบันนี้นั้น เป็นเสาไม้ชัยพฤกษ์สูง ๑๐๘ นิ้ว กว้างผ่านศูนย์กลาง ๒๔๒ นิ้ว ฐานเป็นแท่นกว้าง ๖๔๒ นิ้ว ปลายเสาเป็นรูปหัวเม็ดทรงมณฑปข้างในเป็นช่องบรรจุเทวรูปเทพารักษ์พระหลักเมืองและพระสุพรรณบัตรจารึกดวงพระชะตาเมือง ดังนั้นการสมโภชบวงสรวงสังเวยที่กระทำในโอกาสต่าง ๆ ทั้งพระราชพิธีและพิธีของสามัญชน จึงเป็นการกระทำต่อเทพารักษ์พระหลักเมืองซึ่งสถิตย์อยู่ ณ ยอดเสา มิใช่เป็นการบูชาตัวเสาหรือตัวศาล

และในศาลหลักเมือง นอกจากจะมีเทพารักษ์พระหลักเมือง เป็นเทวรูปองค์เล็ก ๆ ที่เรามองไม่เห็นเพราะบรรจุอยู่ในหัวเม็ด ทรงมัญชียอดเสาหลักเมืองดังกล่าวมาแล้ว ยังมีรูปเทพารักษ์อื่น ที่อยู่ในชุดเดียวกัน คือประกาศเทวดารุ่นเก่า ๆ ถ้าจะเอ่ยถึงเทพารักษ์ที่คุ้มครองบ้านเมืองแล้ว ก็มักจะเอ่ยรวมกันทุกองค์ คือพระหลักเมือง พระทรงเมือง พระเสื้อเมือง พระกาฬไชยศรี เทพารักษ์ เหล่านี้เดิมมีศาลเป็นที่สถิตย์ประทับของตนเอง ดังเช่นพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ ก็กล่าวถึงการซ่อมแซมศาลเทพารักษ์ทั้ง ๔ เป็นยอดปรางค์ แต่ต่อมาด้วยวิวัฒนาการของบ้านเมือง จำเป็นต้องรื้อถอนศาลเทพารักษ์บางแห่งออกสร้างสถานที่ราชการ พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระกาฬไชยศรี เจ้าพ่อหอกลอง และเจ้าเจตคุปต์ จึงถูกอัญเชิญมารวมอยู่ที่ศาลหลักเมืองจนปัจจุบัน เทวรูปทั้ง ๔ องค์มีลักษณะฝีมือช่างสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แสดงว่าคงสร้างขึ้นพร้อม ๆ กับพระนคร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ

๑. เทพารักษ์เจ้าพ่อหอกลอง เป็นรูปเทวดาสวมมงกุฎหล่อด้วยโลหะปิดทอง สูง ๑๐๕ เซนติเมตร ยืนบนแท่น ๘ เหลี่ยม ยกกรทั้งสองข้างขึ้นสูงระดับทรวงอก มีนาครัดข้อพาหุไปเบื้องหลังอย่างที่เรียกว่ามัดไพล่หลัง เทพารักษ์องค์นี้เดิมมีศาลอยู่ใกล้หอกลองที่หน้าวัดพระเชตุพนจึงเรียกว่าเจ้าพ่อหอกลอง ต่อมาได้ใช้บริเวณนี้ทำกรมทหารอันเป็นกรมการรักษาดินแดนในปัจจุบัน ศาลจึงถูกรื้อลงและเชิญเทพารักษ์มาสถิตย์ที่ศาลหลักเมือง ส่วนกลอง ๓ ใบคือ กลองย่าพระสุริยศรี ตีบอกเวลาย่ำรุ่งและย่ำ

คำ กลองอัคคีพินาศ ตีแจ้งสัญญาณว่าเกิดเพลิงไหม้ และกลองพิฆาตไพรี ตีเมื่อยามมีข้าศึกมาประชิดพระนคร ได้เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กระทรวงกลาโหมได้สร้างหอกลองจำลองขึ้นที่มุ่มตึกกระทรวงกลาโหมด้านสะพานช้างโรงสี เป็นหอคอยสูงขึ้นไปอยู่ตรงมุ่มตึก ต่อมาชำรุดทรุดโทรมมากจึงรื้อลงเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๑ และสร้างหอกลองขึ้นใหม่ตามแบบสถาปัตยกรรมศิลปสมัยสุโขทัยในสนามกลางกระทรวง นอกจากนี้กรมการรักษาดินแดนยังสร้างศาลเทพารักษ์เจ้าพ่อหอกลองขึ้นใหม่ในบริเวณกรมตำรวจริมคลองคูเมืองเดิมใกล้กรมที่ดินและสร้างเทพารักษ์ประจำศาลขึ้นใหม่ โดยมีได้ขออัญเชิญองค์เดิมออกไป

๒. เทพารักษ์พระเสื้อเมือง เป็นเทพารักษ์หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ปิดทอง แต่งองค์ทรงสังวาลย์ มีทับทรวง พารุ่ดทองกร ทรงมงกุฏ ฉลองพระองค์มีชายไหวชายแครง พระหัตถ์ซ้ายกุมคทาวัฐ พระหัตถ์ขวายกชูเสมอพระนลาต เข้าใจว่าจะทรงกุมเทพศาสตราอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่หักหายไปเสียแล้ว ประทับยืนบนแท่น ๔ เหลี่ยม สูง ๗๘ เซนติเมตร

๓. เทพารักษ์พระทรงเมือง เป็นเทพารักษ์หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ แต่งพระองค์เช่นเดียวกับพระเสื้อเมือง พระหัตถ์ซ้ายกุมพระขรรค์ยกขึ้นมาเท่าที่บั้นพระองค์ พระหัตถ์ขวายกชูขึ้นเสมอพระนลาตในพระหัตถ์เดิมคงจะกุมเทพศาสตราอย่างใดอย่างหนึ่งที่หักหายไปเสีย ประทับยืนบนแท่น ๔ เหลี่ยม สูง ๗๖ เซนติเมตร

๔. พระกาฬไชยศรี หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ปิดทอง มี ๔ กร เทพศาสตราต่าง ๆ หลุดหายไปหมด ประทับบนหลังนกแสก ซึ่งจับอยู่บนแท่น ๔ เหลี่ยม สูงตลอดแท่น ๗๒ เซนติเมตร เดิมพระกาฬไชยศรีมีศาลอยู่ใกล้กับเจ้าพ่อหอกกลองที่สวนเจ้าเชตุ คือบริเวณกรมการรักษาดินแดนในปัจจุบัน

๕. เจ้าพ่อเจตคุปต์ เป็นเทพารักษ์ไม้แกะสลักปิดทองทั้งองค์ สูง ๑๓๓ เซนติเมตร ประทับยืนบนแท่น แต่งองค์อย่างเทพดา ยกกรขึ้นทั้ง ๒ ข้างแต่หักหายไปทั้ง ๒ กร เดิมประทับในศาลเล็ก ๆ หน้าหีบเผยข้างคุกมหันตโทษ อันเป็นบริเวณกรมอัยการ ในปัจจุบัน ประชาชนจึงเรียกเพี้ยนไปเป็นเจ้าพ่อเจตคุก นายตรี อมาตยกุล นักโบราณคดีมีชื่อเสียงได้สันนิษฐานไว้ในบทความเรื่อง “ของดีที่หลักเมือง” ว่าเจ้าพ่อเจตคุปต์มีลักษณะคล้ายกับเจ้าพ่อหอกกลองมาก เดิมคงชื่อเจตคุปต์ทั้ง ๒ องค์

พระกาฬหรือพระกาลและเจ้าเจตคุปต์ทั้งคู่เป็นเทพบริวารของพระยม เมื่ออยู่ในอินเดียพระกาฬเป็นเทพเจ้าระดับธรรมดาสามัญไม่มีอะไรสำคัญเป็นพิเศษ แต่เมื่อทรงเดินทางมาอยู่เมืองไทยและแปลงสัญชาติเป็นทวดชาวไทยแล้ว ได้เลื่อนศักดิ์ศรีมีฤทธิ์มีเดชมาก ดังได้ระบุชื่อในเวลาถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาและในประกาศเทวดาครั้งสำคัญ ๆ ทุกครั้ง นอกจากนั้นชาวบ้านโดยทั่ว ๆ ไปก็เกรงกลัวท่านมาก คนสมัยก่อนถ้าจะพูดให้หนักแน่นมีคนเชื่อถือก็มักจะสบถสาบาลว่า ถ้าพูดไม่จริงขอให้พระกาฬ

มาหักคอ หนักเข้าก็ตั้งพระแก้วมาด้วยโดยเรียกเป็นคู่กันว่าพระ
 แก้ว-พระกาฬ ความจริง “กาฬ” ก็คือความดำความมืดนั้น
 เอง ความมืดกับผิวนั้นเป็นของคู่กัน ในเวลาที่มืดสนิทพระกาฬจะ
 ชื่นกแสง ในหัตถ์ถือบ่วง ออกตระเวนเพื่อคล้องวิญญาณมนุษย์ที่
 ถึงวาระจะต้องตาย ดังนั้นชาวบ้านจึงกลัวเสียงนกแสงในยาม
 กลางคืนนัก เพราะเป็นเสียงพาหะเทวทูตแห่งความตายและ
 ไม่กล้าเดินทางในเวลาค่ำคืน แต่ถ้ามีกลัวอย่างนี้ถ้ามีธุระการงาน
 ต้องเดินทางเวลากลางคืนงานมิเสียหายไปหมดหรือ ตอบว่าไม่เสีย
 เพราะชาวบ้านบังคับให้พระกาฬเดินทางตามทิศตามเวลาที่กำ
 หนดให้ เรียกว่ากาฬโยค เราคอยระวังอย่าให้ปะทะกับท่านก็แล้ว
 กัน ส่วนเจ้าเจตคุปต์นั้นนับว่าเป็นสมุหบัญชีหรือนายทะเบียนคน
 ตายของพระยม รูปเทพารักษ์เจ้าเจตคุปต์จึงทำเป็นมือหนึ่งถือใบ
 ลาน อีกมือถือเหล็กจาร ถ้าใครถูกเจ้าเจตคุปต์ออกมรณบัตรให้ก็
 แปลว่าต้องถึงแก่ความตาย การที่อัญเชิญเทพารักษ์บริวารของ
 พระยมมาสถิตรวมกับพระเสื้อเมืองทรงเมืองหลักเมือง ซึ่งล้วน
 แต่เป็นพนักงานฝ่ายปกครองจึงเป็นเรื่องเหมาะสมสอดคล้องกัน
 เพราะพระยมนั้นชื่อว่าเป็นเทพชั้นผู้ใหญ่ เป็นนักปกครองที่เปี่ยม
 ไปด้วยความยุติธรรมและความสามารถ คือปกครองคนที่ตายไป
 แล้วต้องเดินทางไปสู่แดนไกลแห่งหนึ่งอันเรียกว่ายมโลก ดังนั้น
 กระทรวงนครบาลจึงได้ขอยืมชื่อพระยมมาเป็นราชทินนาม
 เสนาบดีกระทรวงว่า “ยมราช” มาแต่โบราณกาล พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็เคยทรงเป็นพระยายมราช

มาก่อนได้เป็นเจ้าพระยาจักรี และเจ้าพระยาयมราชคนสุดท้ายคือ เจ้าพระยาयมราช (ปั้น สุขุม) ก็เป็นอัจฉริยบุคคลที่ควรแก่การศึกษาประพุดติดตามเป็นอย่างยิ่ง

เท่าที่กล่าวไปแล้วอาจสรุปเสียตอนหนึ่งได้ว่า บรรดาเมืองโบราณที่มีค่ายคูประตูหอรบหรือเมืองใหญ่ที่ตั้งเป็นการถาวรต้องมีหลักเมืองด้วยกันทั้งนั้น สาเหตุที่ต้องมีหลักเมืองนอกจากเหตุผลทางรัฐศาสตร์ที่เป็นการแถลงให้ประชาชนเกิดความมั่นใจว่าจะตั้งราชธานี ณ แห่งใดเป็นการแน่นอนแล้ว น่าจะมีเหตุผลที่ลึกไปกว่านั้น นั่นคือคติความเชื่อถือเกี่ยวแก่ผีสงเวทดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายทั้งปวง การที่พระเสื่อเมืองพระทรงเมืองและพระหลักเมืองเป็นเทวดาชุดเดียวกันนั้น น่าจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นเทวดาองค์เดียวกันด้วยซ้ำไป คือเป็นพระเสื่อเมืองอันทรงอยู่เป็นหลักเมือง ทั้งนี้โดยเทียบกับคติที่ว่าในบ้านหนึ่ง ๆ ก็มีผีบ้านคุ้มครองรักษา ในเมืองหนึ่ง ๆ ก็ย่อมมีผีเมืองคุ้มครองรักษาเช่นกัน ซึ่งก็ต้องกับคติของจีนโบราณว่า ในเมืองหนึ่ง ๆ ย่อมมีเจ้าประจำกำแพงเมืองคูเมืองคุ้มครองรักษาอยู่องค์หนึ่ง (ดูหนังสือลัทธิของเพื่อน ภาค ๔ ตอน ๑)

เหตุที่สันนิษฐานดังกล่าวเพราะคำว่าพระเสื่อเมืองนั้นก็คือพระเชื้อเมือง ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษคอยคุ้มครองรักษาลูกหลานนั่นเอง ทางอีสานยังเรียกพระเสื่อเมืองอยู่ว่า “ผีหลวง” คู่กับผีประจำบ้านคือ “ผีน้อย” ต่อมาเมื่อเรารับเอาคำว่าเทวดามาใช้กับผีชั้นดี ผีที่เหลือจึงกลายเป็นผีชั้นเลวไปโดยปริยาย คำว่าผีจึงมีความ

หมายตกต่ำลง ดังนั้นผีหลวงจึงต้องเปลี่ยนนามใหม่เป็นพระเชื้อเมืองหรือพระเสื่อเมืองตามลำดับ

ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง (พุทธศักราช ๑๘๒๗-๑๘๓๕) ได้กล่าวถึงผีประจำเมืองสุโขทัย ว่าอยู่นอกเมืองเช่นเดียวกับเทวดาประจำเมืองของพวกกรีกโบราณบางเมืองคือ "เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีภูฎิพิหารปู่ครูอยู่ มีสรีดางส มีป่าพรว้า ป่าลาง มีป่าม่วงป่าขาม มีน้ำโคก มีพระชะพุงผี เทพยดาในเขา อันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ให้อั้วผีพลีถูก เมืองนี้เที่ยงเมืองนี้ดี ผีให้อั้วดีพลีถูก ผีในเขาอันบ่คุ้มบ่เกรง เมืองนี้หาย..." รวมความได้ว่าที่เมืองสุโขทัยนั้นมีพระชะพุงผีเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมือง ถ้าผู้ใดได้ครองเมืองทำการเช่น ให้อั้วถูกต้องตามพิธีแล้ว บ้านเมืองก็จะมีแต่ความยุติธรรมมีความเจริญรุ่งเรือง แต่ถ้าทำพิธีกรรมไม่ถูกต้องบ้านเมืองก็จะประสบความหายนะ

ส่วนพระทรงเมืองแปลตามศัพท์ก็คือเทวดาผู้รักษาเมืองให้ดำรงอยู่ได้ ไม่ปรากฏว่ามีหน้าที่ปฏิบัติต่างจากพระหลักเมืองพระเสื่อเมืองอย่างไร จากบันทึกที่รับสั่ง สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เรื่อง พระสยามเทวาธิราช พระเสื่อเมือง พระทรงเมือง ในหนังสือ วารสารคดี ฉบับ พฤษภาคม ๒๕๕๑ ทรงประทานความเห็นไว้ว่าเคยทรงให้ความหมายของพระเสื่อเมือง คือ อำนาจทหารของเมืองพระทรงเมืองได้แก่อำนาจฝ่ายบริหารและพระหลักเมืองคืออำนาจตุลาการ เป็นพระดำริที่ทรงคิดขึ้นให้สอดคล้องกับแนวความคิดของคนปัจจุบัน ซึ่งก็ดูชอบด้วยเหตุผล

นอกจากเทพเจ้าที่เอยพระนามมาแล้ว ยังมีเทพเจ้าสำคัญ
อีกองค์หนึ่ง ซึ่งในประกาศเทวดาชั้นหลัง ๆ จะต้องเอยพระนาม
อยู่เสมอคือ “เทพอันทรงนามสยามเทวาธิราช ซึ่งมีอำนาจได้บริ
รักษ์บำรุงกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์มหินทราวุธยานี
และเป็นอธิบดีในสยามรัฐเทพยดาทั้งสิ้นทุกสถาน” (จากประกาศ
สังเวทเทวดาที่ทำราชวรดิฐ) สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุ
ภาพทรงอธิบายว่า “พระสยามเทวาธิราชนั้น พระบาทสม
เด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประดิษฐ์ขึ้นบูชาปิตุของเมือง
ไทย อยู่ในพระบรมมหาราชวัง” เหตุที่ทรงสร้างเทวรูปองค์นี้ขึ้น
เพราะในต้นรัชกาลได้เกิดวิกฤตการณ์ขึ้น เนื่องจากการบีบบังคับ
ของมหาอำนาจชาติตะวันตกที่กำลังแผ่ขยายลัทธิล่าอาณานิคม
เข้ามาถึงราชอาณาจักร หากพระองค์ทรงดำเนินรัฐาภิบาลโน
บายผิดพลาดไปเพียงเล็กน้อยก็อาจถึงขั้นสูญเสียเอกราชของชาติ
ได้ เมื่อเหตุการณ์เรียบร้อยแล้วจึงมีพระราชดำริว่า เมืองไทย
เรามีเหตุการณ์หวัด ๆ จะต้องเสียอิสรภาพมาหลายครั้งหลายหน
แล้ว แต่เผอิญมีเหตุให้รอดพ้นได้เสมอมา ชะรอยจะมีเทพยดาองค์
ใดองค์หนึ่งคอยพิทักษ์รักษาอยู่ สมควรที่จะทำรูปเทพยดาองค์นั้น
ขึ้นไว้สักการบูชา จึงโปรดให้พระองค์เจ้าประดิษฐวรการนาย
ช่างเอก ทรงปั้นเทวรูปทรงเครื่องต้น ถือพระขรรค์ในพระหัตถ์
ขวาพระหัตถ์ซ้ายยกเสมอพระอุระในท่าประทานพร สูง ๘
นิ้วฟุตงดงามได้สัดส่วน แล้วหล่อด้วยทองคำแท่งทั้งองค์ ถวาย
พระนามว่า พระสยามเทวาธิราช ประดิษฐานไว้ ณ พระวิมาน
ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระบรมมหาราชวังและทรงทำพิธีสัง

เวททุกวันเป็นที่นับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ยิ่ง แม้ในปัจจุบันก็ยังมีพระ
 ราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในวันขึ้น ๑ ค่ำเดือน
 ๕ อันเป็นวันสุดท้ายของเทศกาลตรุษ และในงานสมโภชกรุงรัตน
 โกสินทร์ครบรอบ ๒๐๐ ปีในพระพุทธศักราช ๒๕๒๕ พระ
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญ
 พระสยามเทวาธิราชออกประดิษฐานยังพระที่นั่งบุษบกมาลาที่
 มุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เพื่อทรงประกอบพิธีบวงสรวง
 สังเวเป็นกรณีพิเศษ เช่นเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวได้เชิญออกมา ณ มุขเด็จพระที่นั่งองค์นี้เพื่อบวงสรวง
 สังเวในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ คือวันขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๕
 ทำการบำเพ็ญพระราชกุศลส่งท้ายปีเก่า นอกจากนั้นยังทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโอกาสให้ประชาชนได้เข้าไป
 สักการะบูชา พระสยามเทวาธิราช ณ หน้ามุขเด็จพระที่นั่งดุสิต
 มหาปราสาท จนกระทั่งสิ้นเดือนเมษายน ๒๕๒๕ นับว่าเป็นครั้ง
 แรกที่สามัญชนจะได้สักการะเทพยดาที่คุ้มครองแผ่นดินอย่าง
 ใกล้ชิดเช่นนี้ ยังความปลาบปลื้มใจและสำนึกในพระมหากรุณาธิ
 คุณเป็นที่ล้นพ้น

ตามวัฒนธรรมไทยเมื่อจะสร้างบ้านแปงเมืองก็ต้องทำพิธีให้เป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง พิธีนั้นคือการยกเสาเอกของบ้าน และยกเสาหลักเมืองของเมือง เพื่อให้เป็นมิ่งขวัญแก่พสกนิกร สำหรับยึดถือเป็นหลักชัยทางจิตใจว่า บ้านเมืองที่สร้างขึ้นนั้นมีรากฐานฝังไว้อย่างแน่นอนมั่นคงแล้วและประชาชนก็ยังมีความเชื่อมั่นสืบไปว่า โดยอานุภาพของเทพารักษ์พระหลักเมือง จะเป็นหลักชัยให้ประชาชนผู้รวมกันอยู่ในบ้านเมืองนั้น ๆ อยู่ร่วมกันด้วยความร่มเย็นเป็นสุขไปชั่วกาลนาน การทำความรู้จักเทพารักษ์พระหลักเมืองอันนับว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาติด้วยการยอมรับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ รู้จักปฐมนิเทศรักษาไว้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย และประการสุดท้ายรู้จักที่จะปลูกฝังถ่ายทอดไปยังอนุชนรุ่นหลังให้ตระหนักในคุณค่าความสำคัญของมรดกดังที่เรารู้จักอยู่บัดนี้ ถ้าทำได้ดังกล่าว มรดกทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่ายิ่งของชาติไทยเรา ก็จะจำเริญรุ่งเรืองไม่เสื่อมสูญไปด้วยประการฉะนี้.

**คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี**

๑. นายสมภพ จันทรประภา	ประธานอนุกรรมการ
๒. คุณหญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๓. ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์	อนุกรรมการ
๔. คุณหญิงโสภรต์ จันทรประภา	อนุกรรมการ
๕. พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ	อนุกรรมการ
๖. นายบรรจง ชูสกุลชาติ	อนุกรรมการ
๗. นายทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๘. นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	อนุกรรมการ
๙. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	อนุกรรมการ
๑๐. นางสาวนิดา สติตานนท์	อนุกรรมการ
๑๑. ผู้อำนวยการสถานีวิจัยกระจายเสียงแห่งประเทศไทย	อนุกรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ	อนุกรรมการ
๑๓. ผู้แทนโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจ	อนุกรรมการ
๑๔. นางศิริวัลย์ เหมะจันทร	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๕. นายประจวบ จันทรรักษ์	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

